

Գ Ե Ր Մ Ա Ն Ա Ց Ի Ն Ե Ր.

Գերմանացիներին Կովկաս հրաւիրեցին կառավարչապետ Նրմոլովի ժամանակ 1817 թ. որպէսզի տեղական ժողովրդներին աշխատասիրութեան օրինակ լինին և սովորեցնեն բնիկներին երկրագործութեան և գինեգործութեան լաւագոյն ձևերը: Գաղթականները եկան Վիւրտեմբերգեան թագաւորութիւնից, գլխաւորապէս նեղուելով Նապօլէօն Ա. արշաւանքներից և ծանր հարկերից:

Այս գաղթականութեան բաւական նախատեցին այն ժամանակուայ յայտնի քարոզիչ Բենգել և Ջտելինգը, որոնք գուշակելով Գերմանիայի կործանումը, համոզում էին սեպարատիստներին փրկութիւն որոնել հայրենիքից դուրս, Կովկասում, Արարատի ստորոտներում: Նախ 31 և ապա 1400 գերդաստան Ռէյէրի և Ֆրիկի առաջնորդութեամբ Դունայով անցան Վենգերիա և Վալախիա և եկան Իզմայիլ, ուր 40 օր կարանտինի ենթարկուեցան, իբր սնունդ գլխաւորապէս մրգեղէններ գործածելով՝ շատերը ջերմ ստացան և 1000 հոգի մեռան: Ապա երբ անցան Օդեսսա, ուր կրկին կարանտինի ենթարկուեցան, համարեա բոլորն էլ հիւանդացան:

Այսպիսի ցաւալի դրութեան ժամանակ Ռուսաց կառավարութիւնը օգնութեան հասաւ, գաղթականներին բաժանեց 10 խմբերի և առանձին յանձնակատարներով ճանապարհեց, տալով հէնց Յդէսսայում իւրաքանչիւր գերդաստանին 500 ռ. ձի և կառք գնելու, 40 ական կոպէկ իւրաքանչիւր հոգուն օրական ուտեստի և երկական ըուբլի ամէն մի գերդաստանին օրական պաշարեղէնի համար, իւրաքանչիւր խմբին էլ տրուեց փոքրիկ, ճանապարհորդական դեղատուն: Վերջապէս 1818 թուի վերջին 1400 գերդաստան գաղթականներից Կովկաս հասան միմիայն 455 գերդաստան, միւսները չկարողացան կրել ճանապարհի դժուարութիւնները:

Այս 455 գերդաստանից մի մասը հաստատուեց Թիֆլիսում և նրա նահանգում, իսկ 194 գերդաստանը Գանձակի գաւառում, որից 67 գերդաստանը Աննէնֆելդ գաղութում, որ

այսպէս կոչուեց ՚ի պատիւ Մեծ իշխանուհի Աննա Պաւլովնա, Նիդերլանդիայի թագուհու և 127 գերդաստանը Ելենէնգորֆ գաղութում, որ այսպէս կոչուեց ի պատիւ Մեծ իշխանուհի Հեղինէ Պաւլովնայի, Մեկլենբուրգ-Չվէրինիայի մեծ հերցոգուհու:

Այս երկու գաղութներին տրուեցաւ հող՝

Գաղութի անունը.	Գերդաս. թիւը.	Յարմար հող.		Անյարմար հող.		Հնդամենը		Մի գերդաստ. դասիատին.
		դես.	սաժ.	դես.	սաժ.	դես.	սաժ.	
Աննէնֆելդ. . .	67	3185	—	383	2090	3568	2090	47,54.
Ելենէնգորֆ. . .	127	4498	1538	1407	1784	5906	922	35,81.
	194	7683	1538	1791	1474	9475	612	—

Սակայն Աննէնֆելդը ձամքոր գետի անմիջապէս ափին շինուած լինելով՝ սաստիկ անառողջարար կլիմայ ունէր, ուստի և բնակիչները մեծ ջարդ էին կրում. մինչև 1831 թիւը մեռել էին 360 հոգի, մինչ դեռ ծնուել էին միմիայն 94 հոգի: Այս պատճառով գաղթականները ցրուեցան զանազան գիւղեր, բայց ոչ մի տեղ ազատ հողեր չգտնելով, ստիպուեցան վերադառնալ: Այս ժամանակ նրանց տրուեցաւ 285 դեսիատ. 1527 սաժէն տեղ գիւղից 18 վերստ հեռաւորութեան վրայ որպէս ամառանոց: Վերջապէս 1873 թ. դրանց տեղափոխեցին ութը վերստ դէպի հիւսիս, կատարելապէս առողջարար տեղ և նուիրեցին 1500 արքունական գերաններ և 6000 ըուբլի դրամ, իբր նպաստ նոր տներ կառուցանելու:

Այսպիսով՝ կառավարութիւնը մինչև 1851 թուականը տուել է

	նուէր.	պարտք.
Աննէնֆելդին.	11,882,64.	7064,32.
Ելենէնգորֆին	29,006,94.	19345,00.
Հնդամէնը՝	40889,58.	26409,32.

Պարտքը գաղթականները լիովին հատուցել են:

Մինչև 1850 թուականները գաղթականների տները բնիկ թուրքերի և հայերի բնակարաններից ոչնչով չէին տարբերւում, միայն այս ժամանակից պետական կալուածների էկսպեդիցիայի գլխավոր, գաղտնի խորհրդական Ֆադեեվը անձամբ շրջում էր այս գաղութները և բոլոր միջոցներով դրդում էր կանոնաւոր, եւրոպական տներ շինել: Մինչև անգամ առանձին նուէրներ էին նշանակւում լաւ տուն շինողներին. մինչդեռ միւս գիւղերի վրայ ոչ ոք ուշադրութիւն չէր դարձնում:

Այս 82 տարիների ընթացքում գերմանական այս ժողովուրդը, որ շատ անգամ կարօտ է եղել կառավարութեան *) և հայերի օգնութեան **), որ ամենաչնչին վարձատրութեամբ ծառայել է հայերի և պարսիկների տներում, այսօր շնորհիւ իւր կուլտուրական բարձրութեան և աշխատասիրութեան՝ դաւառի տնտեսապէս ամենաապահովուած տարրն է ներկայանում. Գանձակեցիների այգիները հետզհետէ նրանց ձեռն են անցնում և հաւանական է, որ կարճ միջոցում, նրանք իրենց այգիներով միանան Գանձակին: Այսօր Գանձակի գաւառի առաջին հարուստը գերմանացի Ֆորերն է համարւում և գերմանացոց տներում ու այգիներում սև աշխատանքները թուրքն ու հայն են կատարում. և այն նախկին աղախին գերմանուհիները այժմ կորսետով սեղմած իրենց մէջքը, ժամանակ են անցկացնում գաղութի կլուբում, կամ իրենց տանը, պիանինոների առաջ: Նորաձեւութիւնը, անբարոյականութեան հետ միասին, կամաց կամաց ներս է ծծւում այս գաղութների մէջ և քայքայում նրանց խաղաղ կեանքն ու տնտեսական բարեբաստիկ դրութիւնը:

Այս գաղթականները ո՛չ մի առանձին ազդեցութիւն չեն

*) 1826 թուի պատերազմից վնասուելու պատճառով կառավարութիւնը նպաստ տուեց՝

Աննէնֆելդին 24,534 ռ. ասս. 8,850 ռ.

Ելենէնդորֆին 51,474 ռ. ասս. 21,844 „

АКТЫ АРХ. КОМ. 4. VII.

**) Երկրեան. Ամենայն Հայոց Աթոռ. և Աովկասեան Հայք. 4. Ա. Կր. 236.

արել շրջապատող ժողովուրդների վրա: և սրա պատճառը ոչ սակաւ նրանց բնաւորութեան եսական ու անհատական կողմն է: Գաղթականները վերաբերում են դէպի բնիկները մեծ մասամբ արհամարհանքով. նրանք նրանց վրա նայում են որպէս հասարակ բանուորական ուժի, որ պէտք կը գայ հնձի, խոտհարի կամ այդու շտապ աշխատանքների ժամանակ վարձելու և կամ որպէս թշնամի—գիշատիչի, որից պէտք է մեծ ջանքով պահպանել իրենց դաշտերն ու այգիները *):

Հ Ա Յ Ե Ր

Գանձակի գաւառի հայ բնակիչների մեծագոյն մասը բնիկներ են՝ իսկ փոքրագոյնը՝ գաղթականներ Պարսկաստանից, Քիվանշիրի, Երեւանի և Ղազախի գաւառների գիւղերից: Ո՛չ միայն բնիկներն ու գաղթականները, այլ և Գիւլիստանի վիճակի և արեւմտեան մասի բնակիչները միմեանցից բաւական տարբերում են թէ բարբառով և թէ սովորութիւններով: Գիւլիստանի վիճակը աւելի նման է Վարանդային, (Ղարաբաղին), որի հետ պատմական բաւական սերտ անցեալով կապուած է եղել:

Բնիկներն ընդհանրապէս աւելի քան միջահասակ են, իսկ մելիքական և հոգեւորական դասերի մէջ շատ յաճախ պատահում են բարձրահասակներ:

Հասակի միջին բարձրութիւնը հասնում է 1657 միլիմետրի, փոքր ինչ ցածր Բագուի (1668) և Թիֆլիսի (1658) հայերից, բայց բարձր միւս գաւառներից:

Կրճքի միջին շրջապատը հասնում է 847 միլիմետրի, 21 մմ. աւելի բարձրութեան կիսից, փոքր ինչ աւելի Թիֆլիսի (840) և Բագուի (844) հայերի կրճքերից, բայց պակաս՝ միւս գաւառներից, ինչպէս Ջանգեղուրի (852), Ջիբրայիլի (822) և այլն: Կուրճքը պատած է սև, խիտ մազերով:

Գլխի ձևը երկար է, 177 միլիմետր երկ. և 156 լայն. քիթը երկար (59,5 մմ.) և նեղ (31,5). աչքերը սև, ճակատը ուղղահայեաց:

Աւելի տեղեկութիւններ չենք կարող տալ, որովհետև մարդա-

*) Սգտուել էմ հետեւեալ աշխատութիւնից. Экономическій бытъ нѣмѣцкихъ колонистовъ въ Закавказскомъ краѣ. Никифорова, въ „Матеріалахъ для изученія экономическаго быта государственныхъ крестьянъ Закавказскаго края. т. I. ст. 99—106.